

УДК 34:37.01](477.83-25)ЗУНР»192»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

А. Кольбенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: kolbenko.a@gmail.com*

Досліджено правові джерела та особливості регулювання освіти в ЗУНР. Показано історичні передумови формування державності на території Західної України. З'ясовано роль Державного Секретаріату – уряду ЗУНР та діяльність у його складі секретаріату освіти і віросповідань. Проаналізовано значення особистого вкладу в розвиток освіти керівників секретаріату освіти і віросповідань – О. Барвінського та А. Артимовича.

Досліджено зміст та значення законів – «Про основи шкільництва» від 13 лютого 1919 року, «Про уповноваження державного секретаріату освіти і віросповідань одержавити українські приватні гімназії та учительські жіночі семінарії» від 14 лютого 1919 р., резолюції УНРади «Про підвищення зарплати учителям середніх шкіл» від 15 лютого 1919 р. та ін.

Зроблено висновки, що регулювання освіти в ЗУНР відбувалося за допомогою належної правової бази, однак гострою залишалася кадрова проблема.

Ключові слова: утворення ЗУНР, державний секретаріат освіти і віросповідань, правове регулювання освіти.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2018.67.047>

Освіта завжди була і залишається важливою сферою виховання підростаючого покоління. Особлива значущість освіти проявляється при зміні або реформуванні суспільних відносин, при переході від одних до інших якісних стандартів суспільного життя.

Початок ХХ ст. був ознаменований крахом двох найбільших імперій – Австро-Угорщини та Російської. Ця подія значно вплинула на подальшу долю українського населення, яке віками мріяло про відновлення власної державності. Зокрема, на теренах Східної Галичини, Буковини та Закарпаття була утворена Західноукраїнська Народна Республіка, у якій важливою проблемою було налагодження національної освіти для українців, які тут проживали. Тематику діяльності ЗУНР досліджувало багато відомих науковців. Зокрема, Б. Тищик, М. Кобилецький, О. Вівчаренко, І. Нагаєвський, С. Макарчук, О. Карпенко та інші. Однак їхні загальні та спеціальні дослідження лише фрагментарно торкалися проблеми правового регулювання освіти, а тому завданням цієї статті є детальніше розкрити її та дослідити.

Ще до припинення існування Австро-Угорської імперії, в жовтні 1917 р. представники української галицької інтелігенції почали готуватися до творення майбутньої української державності. Зокрема, вони підготували, а 19 грудня 1917 р. оприлюднили у Віденському парламенті заяву, що галицькі землі є складовою частиною Української Київської держави ІХ–ХІV ст. і що галицький народ має відчуття єдності з усім українським народом. Через те Східна Галичина повинна перебувати або в складі Австро-Угорщини, як окремий коронний край, або прилучитися до Української Народної Республіки над Дніпром [9, с. 172].

У заяві наголошено, що в 1866 р. українські галицькі землі проти волі населення були прилучені Австрією до князівства Кракова, Освенціма і Заторії. Тепер Українське парламентське представництво протестує проти дальших планів зв'язувати ці землі в будь-який спосіб з Польщею. Українці не мають нічого проти права поляків влаштувати собі життя на власних землях, але ніколи не зречуться свого права на самовизначення [9, с. 173].

На підставі умов Брестського мирного договору Австрія погодилася створити з Галичини і Буковини окремі коронний край. Однак це не зовсім влаштувало поляків. Тому Українське парламентське представництво під проводом митрополита Андрея Шептицького вирішило скликати у Львові Конституційну комісію і 18 жовтня 1918 р. поставити австрійський уряд перед фактом творення української держави у складі Галичини та Буковини.

З цією метою 18 жовтня 1918 р. у Львові зібралася Конституційна комісія, яка прийняла назву Українська Національна Рада. До неї увійшли обрані народом українські послы до парламенту у Відні, члени Палати панів, українські послы галицького і буковинського сеймів та по три делегати від кожної з тогочасних політичних партій. Тобто, це були політично свідомі та освічені люди, більшість із яких – це випускники Віденського, Львівського, Чернівецького та інших університетів.

Конституційна комісія вирішила наступне:

1. всі українські землі під орудою Австрії становлять одну етнографічну цілісність;

2. тепер вони представляють окрему Українську державу;

3. всі національні меншини мають вислати до Української Національної Ради своїх делегатів;

4. УНРада прийме найближчим часом конституцію для нової держави;

5. УНРада прийме рішення, що на майбутній Мирній конференції український народ презентуватимуть його власні представники, бо від цього часу австрійська влада не має права говорити від імені незалежної України [9, с. 175].

Наступного дня Рада утворила три комісії (делегатури) з функціями вищої виконавчої влади: загальну виконавчу під керівництвом Євгена Петрушевича, організаційну з Костем Левицьким на чолі (для Галичини і Закарпаття) та для Буковини на чолі з Омеляном Поповичем. Була таким способом обрана Президія УНРади, яка представляла УНРаду в період між сесіями [10, с. 18–19].

Потрібно зазначити, що сам факт проголошення українцями своєї влади у Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті ще не означав, що вона їм беззастережно належала. Фактично всією повнотою влади в краї у той час володіла австрійська та угорська адміністрація. Свої претензії щодо володіння Східною Галичиною висувала і відновлена польська держава. Тому для молодшої західно-української держави першочерговою вагомості набувало питання наповнення реальним змістом постанов УНРади від 18–19 жовтня не лише в плані розбудови державного життя, чим займалася Галицька (львівська) делегація УНРади, а насамперед, у плані утвердження української влади в краї силою зброї [1, с. 91].

З цією метою Українська військова організація утворила Центральний військовий комітет на чолі зі сотником УСС (українських січових стрільців) Дмитром Вітовським [10, с. 19].

Велику увагу керівники ЗУНР приділяли також і освітнім питанням. Вони розуміли, що від добре налагодженої шкільної освіти побудувати національну державу буде дуже важко. Адже дотепер шкільництво в Галичині та Буковині визначилося австрійськими законами, які були прийняті переважно в кінці XIX ст.

Зокрема австрійський державний закон від 25.05.1869 р. відділив школу від церкви. Ним було передано нагляд над школою крайовим, повітовим (окружним) і місцевим шкільним радам. Внутрішній устрій народного і професійного шкільництва, склад і компетенції надзірних органів залишено крайовим законам. А справи середніх і високих шкіл належали до компетенції центральної влади у Відні. Організація народних шкіл була визначена рішенням Шкільної Крайової Ради у 1863 р., а згодом деякі зміни були запроваджені в 1893 р.. Школи ділилися на сільські, маломістечкові та міські. Шкільна Крайова Рада неохоче погоджувалася на створення таких шкіл по українських селах. Тому там були тільки переважно школи з одно або дворічним навчанням. До таких народних шкіл в останні роки перед Першою світовою війною ходило приблизно 670 000 дітей, з них до українських близько 440 000. Дуже рідко українці мали такі народні школи у містах, тому українська молодь ходила здебільшого до польських шкіл [5, с. 928].

До середніх шкіл належали гімназії і реальні школи. За кожену нову українську гімназію українцям доводилося багатьма роками вести важку боротьбу. Перед Першою світовою війною українці мали лише 6 українських гімназій (у Львові, Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станіславові і філію гімназії у Львові) та паралельні класи при польських гімназіях у Бережанах та Стрию. Водночас поляки мали 39 гімназій і 11 реальних шкіл, а німці – гімназію у Львові [5, с. 929].

Коли виявилось, що добитися поширення українських державних шкіл не можна, українці взялися до організації власного приватного шкільництва, переважно гімназій і учительських семінарій [5, с. 929]. Подібна ситуація була і на Буковині та Закарпатті.

Тому вже після створення 9 листопада 1918 р. Українською Державною Радою Державного Секретаріату – уряду ЗУНР, з 14 Державних секретаріатів вагоме місце займав секретаріат освіти і віросповідань. Його очолив уродженець Тернопільщини – Олександр Барвінський. Він навчався у Тернопільській гімназії, яку закінчив у 1865 р., а потім навчався у Львівському університеті, де вивчав історію, українську та польську філологію, а як додаткові – філософію, педагогіку, класичну філологію, почав вивчати чеську, сербську та російську мови.

Довголітня педагогічна діяльність О. Барвінського, авторство низки шкільних підручників, праця в українських педагогічних товариствах та крайовій шкільній раді безумовно зробили його найвизначнішим авторитетом із питань шкільництва. За час керівництва О. Барвінського розпочалася розробка законодавчої бази для освітньої сфери в ЗУНР. Колишні австрійські навчальні заклади були оголошені державними, націоналізовано також низку приватних українських середніх навчальних закладів і вчительських семінарій. У школах запроваджувалося навчання українською мовою та загальний наголос робили на вивченні української літератури та історії. За національними меншинами визнавали право здобувати освіту рідними мовами. Тому, оскільки до українських середніх шкіл і гімназій записалося чимало єврейських дітей, які погано володіли українською мовою, то в якості допоміжної мови з ними частково вели заняття польською і єврейською мовами [10, с. 82].

З переїздом Державного секретаріату ЗУНР наприкінці грудня 1918 р. до Станіславова та у зв'язку з відставкою глави уряду К. Левицького, новоутворений Виділ УНРади затвердив новий склад уряду на чолі з С. Голубовичем, у якому посаду державного секретаря освіти і віросповідань зайняв уродженець Буковини – А. Артимович, який з відзнакою закінчив гімназію у Чернівцях, а потім класичну філологію Чернівецького університету. За часи керівництва А. Артимовича секретаріат поділявся на чотири відділи: спеціальних (професійних) шкіл, народного

шкільництва, середніх шкіл і гімназій, віросповідних справ. Передбачалося також створення відділу видавництва шкільних підручників. Цьому секретаріату підпорядковувалися повітові шкільні комісаріати, а через них – адміністрація всіх середніх і спеціальних шкіл. Він видавав свій друкований орган – «Вісник державного секретаріату освіти і віросповідань», у якому друкувалися розпорядження секретаріату, призначення на роботу та переміщення по службі, проекти передбачуваних змін у системі освіти тощо [7, с. 17].

Саме за часи керівництва секретаріатом А. Артимоновичем було підготоване та прийнято велику кількість нормативних актів, які стосувалися регулювання освіти в ЗУНР.

Зокрема, 13 лютого 1919 р. УНРадою було прийнято закон «Про основи шкільництва» [3, с. 10–11]. У ньому було передбачено, що всі публічні школи в Західній області Української Народної Республіки є державними, а вчителі державними службовцями. Однак зі згоди відповідної шкільної влади дозволялося засновувати і приватні школи. Визначено також, що мовою викладання та урядовою мовою в усіх державних школах є українська. А національним меншинам дозволено викладати їх рідною мовою. Наступного дня, 14 лютого 1919 р. було прийнято закон «Про уповноваження державного секретаріату освіти і віросповідань одержавити українські приватні гімназії та учительські жіночі семінарії». Згідно з цим законом одержавлювалися українські приватні гімназії в Долині, Городенці, Копиченцях, Чорткові і Яворові, а також учительські жіночі семінарії в Коломиї, у Львові та Тернополі. Завдяки цим законам за часи ЗУНР було відкрито близько 30 українських середніх шкіл, з них – 20 гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських чоловічих і жіночих семінарій [3, с. 11].

Проте різко відчувався брак досвідчених учительських кадрів, і тому приймали на роботу вчителями, навіть людей без певних університетських студій. Водночас, у деяких гімназіях не відкривали старших класів, бо, як писав очевидець, «майже вся молодь записалася добровольцями у військо» [5, с. 217].

Влада ЗУНР приділяла також велику увагу і соціальному захисту вчителів. І з цією метою нею було прийнято низку законодавчих актів. Зокрема, 15 лютого 1919 р. видано резолюцію УНРади «Про підвищення зарплати учителям середніх шкіл». Цим документом було визначено, що до остаточного законодавчого визначення зарплати учителям середніх шкіл, які ще не склали спеціальних учительських іспитів, але які виконували свої обов'язки, річну оплату в розмірі 2 000 корон на рік, а які вже склали спеціальні вчительські іспити – в розмірі 2 400 корон. Окрім того, за навчальні години понад норму доплачували відповідно 192 та 240 корон на рік, а за викладання фізичної культури, малювання, каліграфії і співів додатково по 128 і 160 корон на рік [2, с. 3]. 16 лютого було прийнято спеціальне розпорядження, яким було встановлено пенсії вчителям-пенсіонерам, вдовам і сиротам по вчителях. Розміри заробітної плати і пенсії встановлювали залежно від кваліфікації, стажу роботи і кількості членів сім'ї – утриманців [10, с. 82]. 10 квітня 1919 р. було прийнято закон «Про заробітну плату народних і виділових вчителів», де, крім визначення заробітної плати, за керівниками шкіл закріплювалося право на проживання у вільному помешканні шкільного будинку, яке повинно було складатися не менше як з двох кімнат і кухні [4, с. 56–57].

Усі педагоги державних шкіл повинні були скласти службову присягу на вірність державі і народу. Зокрема, присяга мала такий зміст: «Я ... іменованій на становище Української Народної Республіки обіцяю, що мої з тим урядом (з цією службою) одержані обов'язки виконуватиму згідно моїх найкращих знань і згідно з

моєю совістю. Всі мої сили присвячу для добра Української Народної Республіки, її інтереси та скарбові доходи берегтиму у всяких відносинах. Наказам моїх зверхників буду завжди послухний» [3, с. 20–21].

Для полегшення вступу дітей у середні фахові школи, гімназії та відповідної їх до цього підготовки розпорядженням Державного секретаріату освіти і віросповідань від 1 травня 1919 р. в усіх повітових містах відкривалися підготовчі курси для дітей. Уряд виділив для них відповідні кошти і запаси харчів [6, с. 218].

У зв'язку зі зростанням цін на товари першої необхідності й продовольство всім державним службовцям, у тому числі і вчителям, а також пенсіонерам, вдовам і сиротам декілька разів виплачували так звану «одноразову надзвичайну допомогу» [6, с. 218].

У цей час було розпочато підготовчу працю над серйозною реформою шкільної справи, необхідність якої для українських властей була очевидною. При Державному секретаріаті освіти і віросповідань створено відповідну компетентну комісію, до якої залучено досвідчених фахівців та представників громадськості. Комісія розробила детальну анкету, яку було розіслано в усі повіти, щоб місцеві вчителі і широка громадськість – «від робітника і священника до адвоката» – могли висловити свої міркування і пропозиції.

Почалася робота з розробки нових підручників і шкільних програм. Спеціальним законом УНРади утворено державне видавництво шкільних підручників і книжок. Усім школам запропоновано користуватися тільки тими підручниками і книжками, які видало це видавництво [10, с. 83].

Розпочато приготування до відкриття давно омріяного українського університету. Оскільки Львів перебував у польських руках, то було тимчасово відкрито університетські філософське і правниче відділення у Станіславові, щоб студенти старших курсів закінчили навчання.

Державне секретарство освіти і віросповідань взяло під свою опіку справи культури і мистецтва, виділило субсидії і вживало інших заходів для відкриття театрів, бібліотек, видало розпорядження збирати і зберігати в бібліотеках і архівах зразки всієї друкованої продукції, яка видавалась у ЗУНР [6, с. 219].

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

– утворення ЗУНР було важливим етапом у творенні української державності. Він показав безперервне прагнення українського народу до єднання та соборності;

– керівництво ЗУНР добре розуміло значущість освіти у творенні української державності, дбало про її розвиток, забезпечувало її правове регулювання у вигляді законів, розпоряджень та наказів. Однак для ефективного розвитку освіти не завжди вистарчало кваліфікованих кадрів та матеріальних засобів і коштів;

– значну особисту роль у розвитку освіти відіграли керівники державного секретарства освіти і віросповідань – О. Барвінський та А. Артимович. Їхні знання, управлінський талант і досвід дали можливість за досить короткий термін налагодити належну систему освіти, підготувати кадри, шкільні програми та законодавство;

– основними законодавчими актами, які регулювали освіту в ЗУНР були: закон «Про основи шкільництва», закон «Про уповноваження державного секретаріату освіти і віросповідань одержавити українські приватні гімназії та учительські жіночі семінарії», закон «Про мови», розпорядження «Про приватні школи», «Про службу присягу учителів» та ін.

– керівництво ЗУНР дбало також про соціальний захист учителів. Зокрема, їм декілька разів збільшували заробітні плати, забезпечували пенсіями, допомогами та надавали приміщення для проживання;

– розвиток освіти в ЗУНР заклав основу для виховання наступних поколінь борців за утвердження української держави.

Список використаних джерел

1. *Великочий В.* Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР (До 85-ліття Західноукраїнської Народної Республіки). Івано-Франківськ: Плай, 2003.
2. Вісник державних законів і розпорядників Західної області Української Народної Республіки. Станіслав. 1 березня 1919. Вип. 3.
3. Вісник державних законів і розпорядників Західної області Української Народної Республіки. Станіслав. 2 березня 1919. Вип. 3.
4. Вісник державних законів і розпорядників Західної області Української Народної Республіки. Станіслав. 30 квітня 1919. Вип. 8.
5. Енциклопедія українознавства. Київ, 1995. Т. 3.
6. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923. Історія / відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001.
7. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923. Уряди, постаті. Львів, 2009.
8. Конституційні акти України. 1917–1920. Київ, 1992.
9. *Нагаєвський І.* Історія української держави двадцятого століття. Київ, 1993.
10. *Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А.* Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.). До 75-річчя утворення і діяльності. Коломия: Світ, 1993.

References

1. Velykochoyj, V. (2003). *Dzherela do vyvchennia derzhavnoho budivnytstva v ZUNR (Do 85-littia Zakhidno-Ukrains'koi Narodnoi Respubliky)*. Ivano-Frankivs'k: Plaj.
2. *Visnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadnykiv Zakhidnoi oblasti Ukrains'koi Narodnoi Respubliky*. Stanislav. 1 bereznia 1919. 3.
3. *Visnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadnykiv Zakhidnoi oblasti Ukrains'koi Narodnoi Respubliky*. Stanislav. 2 bereznia 1919. 3.
4. *Visnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadnykiv Zakhidnoi oblasti Ukrains'koi Narodnoi Respubliky*. Stanislav. 30 kvitnia 1919. 8.
5. *Entsyklopediia ukrainoznavstva*. Kyiv, 1995. T. 3.
6. *Zakhidno-Ukrains'ka Narodna Respublika 1918–1923. Istoriiia vidp. red. O. Karpenko*. Ivano-Frankivs'k: Siversiia, 2001.
7. *Zakhidno-Ukrains'ka Narodna Respublika 1918–1923. Uriady, postati*. L'viv, 2009.
8. *Konstytutsijni akty Ukrainy. 1917–1920*. Kyiv, 1992.
9. Nahaievs'kyj, I. (1993). *Istoriiia ukrains'koi derzhavy dvadtsiatoho stolittia*. Kyiv.
10. Tyschuk, B. J., Vivcharenko, O. A. (1993). *Zakhidnoukrains'ka Narodna Res-publika (1918–1923 rr.). Do 75-richchia utvorennia i diial'nosti*. Kolomyia: Svit.

LEGAL REGULATION OF EDUCATION IN THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

A. Kol'benko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: kolbenko.a@gmail.com*

The legal sources and features of education issues regulation in the Western Ukrainian People's Republic (further – ZUNR) are researched. The historical preconditions of statehood

formation on the territory of Western Ukraine are shown; the role and features of the State Secretariat of Education and Creed are determined. The activity of the heads of the Secretariat – O. Barvinsky and A. Artymovych, are analyzed. Under their governance former Austrian educational institutions were declared state-owned and a number of national Ukrainian educational institutions and teachers' seminaries were nationalized and Ukrainian was used as an instruction language at schools. The secretariat was divided into four divisions: special (professional) schools, public schooling, secondary schools and gymnasiums as well as the division of confessional affairs. It published «The Herald of the State Secretariat of Education and Creed» which contained the Secretariat's orders on appointment and promotion at work, as well as projects of predictable changes in the education system, etc.

The law «On the basis of schooling» of February 13, 1919, was one of the most important legal acts regulating educational issues. It stipulated that all public schools in the Western region of the Ukrainian People's Republic were state-owned, and teachers were civil servants. Ukrainian was determined to be the instruction language in all public schools, as well as the state language in all governmental institutions, moreover, national minorities were allowed to teach in their mother tongue.

The lack of experienced teaching staff was sharply felt, and therefore, people without university degree were hired frequently.

The authorities of ZUNR as well paid attention to the social protection of teachers, and for this purpose a number of legislative acts concerning wages, pensions and various benefits were adopted.

All teachers of public schools were supposed to make an official oath of allegiance to the state and the people.

In conclusion, the leaders of the Western Ukrainian People's Republic understood the significance of education in the creation of Ukrainian statehood, took care of its development, and ensured its legal regulation in the form of laws and orders. Though, they were lacking skilled personnel, material resources and funds for the effective development of education.

Keywords: formation of ZUNR, state secretary of education and creed, legal regulation of education.

*Стаття: надійшла до редакції 20.10.2018
прийнята до друку 01.11.2018*